

אכילת בשר אחרי חלב או גבינה

אין ספק שמדין הגמרא אין איסור לאכול בשר אחרי סעודה של חלב או גבינה. הגמרא בחולין (קה.) פוסקת "בעיה מיניה רב אסי מרב יוחנן כמה ישהה בין בשר לגבינה, א"ל ולא כלום. איני והאמר רב חסדא, אכל בשר אסור לאכול גבינה, גבינה מותר לאכול בשר, אלא כמה ישהה בין גבינה לבשר, א"ל ולא כלום". מכאן הראשונים נחלקים אם צריך לשהות אפילו בין בשר לגבינה. הבה"ג (ברכות דף ט') ותוספות בשם ר"ת (חולין קד:) פוסקים שצריך לשהות דוקא בלא קינוח הפה, אבל במקום קינוח אין צורך לשהות אפילו בין בשר לחלב — וכל שכן בין גבינה לבשר. אבל רוב הראשונים (ראה רמב"ם מאכלות אסורות, ט:כו; ורי"ף על חולין שם), והמחבר (יו"ד פט:א) פוסקים שצריך לשהות בין בשר לגבינה אפילו אם קינח את הפה.²

תלוי במחלוקת הזאת, גם המחלוקת בענין גבינה ואחריה בשר, לפי הבה"ג וסיעתו אין צורך אפילו לקנח את הפה ולרחוץ ידים בין גבינה לבשר. לפי שיטת רמב"ם יש צורך לקנח הפה ולרחוץ הידים, וזה שיטת המחבר (יו"ד שם). אבל הרמ"א פוסק שיש מנהג לשהות בין גבינה ובשר "וכן נוהגים הכל שהגבינה קשה אין אוכלים אחריה אפילו בשר עוף כמו גבינה אחר בשר. ויש מקילין ואין למחוות רק שיעשו קינוח ונטילת ידים, מיהו טוב להחמיר".

המנהג הזה, שנמצא גם כן בבית יוסף (או"ח קעג), ולא הובא בשו"ע, יש לו שני בסיסים בהלכה, ויש הרבה הבדלים ביניהם. המקור הראשון של הדין נמצא בפסקי מהר"ם מרוטנברג (דפוס פראג, סימן תרט"ו) וגם במרדכי³ (חולין, סימן תרפ"ט). המהר"ם כותב "כימי חרפתי הייתי מחלוצץ בבני אדם שהיו נמנעים מלאכול בשר בהמה אחר גבינה, ואדרבה שרא לי מרי היה נראה בעיני כמו מינות עד שפעם אחת מצאתי גבינה בין שיני מסעודה לסעודה, ומאז גזרתי על עצמי⁴ להחמיר (על עצמי)⁵ בבשר אחר גבינה כמו גבינה אחר בשר".

המנהג (גזירה) של המהר"ם הוא מנהג פרטי: הוא רק שייך לגבינה ולא לכל חלב. יש לו טעם להחמיר נגד הפסק של הגמרא, וגם לפי פשוטו המנהג

לא שייך לכל גבינות אלא רק לגבינות שאפשר שנשארות מהן בין השיניים אחרי אכילתן. יש עוד פרט במנהג של המהר"ם. הוא אוסר רק באכילת בשר בהמה ולא עוף, (זה בפירוש במהר"ם "כיון דעוף וגבינה נאכלין באפיקורין"): אני תושב שזה רק לשיטת המהר"ם בהגהות המרדכי סימן תשנ"ב שפוסק שבשר חיה אסור מן התורה בבשר וחלב — אבל אנו נוקטים (ראה שו"ע פז:ג) שאפילו בשר חיה וחלב הוא רק מדרבנן אין הבדל בין חיה לעוף⁶.

הבסיס השני של מנהג זה הוא בזוהר⁷ פרשת משפטים (דף קכה). "איתא דכל מאן דאכיל האי מיכלא (בשר וחלב) דאתחבר כחדא בשעתא חדא או בסעודתא חדא, ארבעין יומין אתחזי גדדיא מקלסא בקלפוי לגבי אינון דלעילא וסיעתא וסאבא מתקרבין בהדיה וגרים לאתערא דינין בעלמא דינין דלא קדישין. ואי אוליד בר דאינון יומין אזפין ליה נשמחא מסטרא אחרא" לפי שיטת הזוהר, אין הבדל בין בשר ואחריו חלב, או חלב ואחריו בשר. יש מחלוקת אם הזוהר מבדיל בין עוף לבהמה. הב"י (או"ח קעג) סובר שלפי הזוהר אין הבדל אך הפרי חדש (יו"ד פט: טו) חושב שהזוהר מדבר רק על בשר בהמה וחיה.

יש הרבה הבדלים בין שני הטעמים: מאכל חלב שלא גבינה; גבינה רכה, שלא נדבקה לשיניים כלל; כמה שעות צריך לשהות; חבשיל של גבינה ואחריו בשר.

להלכה, הבית יוסף (או"ח קעג) מביא את הזוהר וגם את המהר"ם ופוסק כמו הזוהר בדין בשר אחרי גבינה. הוא כותב שטוב להחמיר נגד המהר"ם "שהמהר"ם לא ראה ספר הזוהר... אבל אנחנו שזכינו לראותו טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר עוף". הב"י גם כן פוסק שצריך לשהות שש שעות, כמו הזוהר. אבל המחבר השמיט את כל הדין הזה מהשו"ע ופוסק שאין צריך להמתין בין גבינה ובשר. הרמ"א פוסק שטוב להחמיר כמו שכתבנו לעיל.

עוד שיטה יסודית נמצאת בענין זה. המהרש"ל בים של שלמה (חולין קד). אומר שהמנהג הזה להחמיר במקום שהגמרא בפירוש מקילה הוא מינות⁸ אלא אם כן נעשה ע"י אדם המחמיר מעשה כמו שנעשה להמהר"ם (גם ראה חשובות מהרש"ל סי' נד). המהרש"ל פוסק שזה דומה לאנשים שעושים כמו ב"ש במקום ב"ה וחייב מיתה. והוא סובר שאסור להורות להלכה לאסור אכילת בשר אחרי גבינה ושכל מי שרוצה לאסור יודע בליבו

שמדין מותר לאכול בשר אחרי גבינה, והחומרה היא לא ענין של הלכה כלל אלא של סייג שכל נפש עושה להרחיק עצמו מן העבירה. אבל להורות איסור בפרהסייה, אסור והוי מינות. אם כן, לפי שיטתו רשאים להחמיר רק לעצמם ולא על הצבור. (כמו לשון המהר"ם "שגור על עצמי"). לפי טעם המהרש"ל בודאי הפסק שבזוהר טעות ואסור לפסוק כמותו. המהר"ם אלשקר (בתשובה ל"ה) ג"כ פוסק שאסור להחמיר כמו הפסק של הזוהר במקום שהש"ס בפירוש מתיר אלא שהוא לא קרא לחומרא מינות, רק שלא להלכה.

רוב האחרונים דוחים את שיטת המהרש"ל (ראה ב"ח או"ח תקנ"א; ט"ז או"ח תקנ"א; מג"א שם ס"ק טז; ש"ך יו"ד פט:יז) וסוברים שאין זה מינות כלל. אבל כמעט כל האחרונים מסכימים לפסק המהר"ם אלשקר שבמקום שהש"ס בפרוש מקיל, אין להוראות על הצבור להחמיר (ראה אוצר הפוסקים אבן העזר, כא:ב).

אז המנהג הזה הוא רק מנהג ולא דין, וצריך להוראות שאין איסור הלכתי בבשר אחרי גבינה, כמו שפוסק הזוהר.

עצם הפסק של הרמ"א צריך בירור. לפי איזה מקור פוסק הרמ"א: כמו המהר"ם מרוטנברג או הזוהר? בדפוס של שולחן ערוך שלנו הרמ"א כותב בהערות: "מרדכי בשם מהר"ם וב"י באו"ח ס' קע"ג, וגם כן "וכן הוא בזוהר". אבל המקורות של הרמ"א לא נכתבו על ידי הרמ"א, אלא לאחר מיתתו (ראה שדי חמד כללי הפוסקים סימן יד:ד' וגם ראיתי דפוס ראשון של הרמ"א ואין בו ציונים אלו כלל) אם כן, לא ברור לנו מאיפה לקח הרמ"א דינו.

הרמ"א פוסק כמו המהר"ם מרוטנברג ולא כמו הזוהר בדין זה, יש לי כמה ראיות לזה, ויש נפקא מינות להלכה כמו שביארנו. הרמ"א בתורת חטאת שלו כשעוסק בענין זה (עו"עו) פוסק בפירוש כמו שיטת המהר"ם ואינו מתיחס לזוהר כלל. הוא בודאי הכיר את שיטת הזוהר כיון שהיא נמצאת בבית יוסף, אבל לבני אשכנז בזמן הרמ"א (וגם בזמננו) המרדכי ומהר"ם יותר חשובים מהזוהר. הרמ"א סובר שדין זה תלוי בגבינה קשה שיכולה להידבק לשיניים — כמו המהר"ם — ולא בכל מאכל חלב כמו שיטת הזוהר.

יש מחלוקת אחרונים בדין מה היא גבינה קשה, (ראה דרכי תשובה שם ס' לד). יש עוד הערה אחת על מה היא גבינה קשה. יש הרבה מחלוקות

בענין זה: האם צריך שיעברו עליה ששה חדשים (ט"ז, יו"ד פ"ט ד); שנה (רמ"א, תורת חטאת ע"ו); עמידה בקיבה (בן איש חי, שלח טז); עמידה במקור (ריח הבשם, קע"ז); יש בו נקבים (פר"ח יו"ד פט: טז); או אין לו נקבים (פמ"ג, משבצות, שם, ד). אני חושב שאין זה מחלוקת בהלכה אלא במציאות: איזה גבינות נתדבקות לשיניים הרבה שעות. שהרי מצאנו יש גבינות ינם צריכות להתעכל יותר משלשה שעות ולהלכה אינה צריכה להמתין יותר מזה (ראה בן איש חי (שם) "שכן המנהג בגדאד להחמיר ולהמתין שש שעות על גבינה ישנה בת ששה חדשים, ופחות מכן שוהים שעה על כל חודש). ולפע"ד אחת מחומרות אלו היא טעות. הזמן שהגבינה במקור אינו שייך לגילה, כי במקור הגבינה איננה משתנה אלא נשארת באותו הסטטוס שבו היא נכנסה למקרר — אכן הזמן במקרר אינו במנין.

הפשטות של הרמ"א (וגם הש"ך שם) היא שאינו צריך לחכות שש שעות אלא שעה אחת (ולא כמו הט"ז), כי לפי שיטת המהר"ם אין הדין תלוי בדין בשר ואחריה גבינה, אלא בכיולוגיה של הגבינה בין השיניים, וצריך להמתין רק שעה אחת.

וגם דרך ההוראה של הרמ"א היא לא כדרך הזוהר. בכמה מקומות הרמ"א אינו הולך בדרך הזוהר והמקובלים (ראה שו"ע או"ח לג; אשר זיו, הרמ"א, דף 117-132 וממ"ש), ואיננו מסתבר לומר שבמקום זה הרמ"א פסק כמותו. אבל הרמ"א בודאי הולך על דרך המרדכי ומהר"ם. וגם בדרכי משה, אף על פי שהרמ"א הביא את שניהם, הזוהר הוא רק עד מפי עד כי הרמ"א לקח אותו מהבית יוסף אבל העיקר בדרכי משה הוא גם כן כמו הפסק של המהר"ם והמרדכי.

יש קושיא על שיטה זו: מדוע הרמ"א מחמיר בבשר עוף אף על פי שהמהר"ם מקיל? הסיבה היא שהרמ"א חושב כמו שיטת הראשונים שחיה היא רק אסורה בבשר וחלב מדרבנן, כמו עוף (ראה שו"ע יו"ד פט ג) ואז אין הבדל בין חיה ועוף לענין זה וכיון שמחמירים בחיה מחמירים גם בעוף — אע"פ שהמהר"ם והמרדכי מקילים בעוף. פסק הרמ"א פה מסתדר עם שיטת הרמ"א בהרבה מקומות שלהלכה הוא חושב שאין הבדל בין בהמה חיה ועוף.

שיטת הש"ך עצמו אינה כל כך ברורה. הש"ך (יו"ד פט:טז) חושב שאפילו לפי דעת הזוהר רק צריכים לחכות שעה אחת בין גבינה ובשר. אבל זאת אינה הפשטות של הזוהר. לפי דעתי, הש"ך מברר את שיטת הזוהר על

פי הפסק של הרמ"א שלא על פי המחמירים — שהרמ"א חושב לפסוק כמותם⁹. דעה זו, שצריך לחכות רק שעה אחת בין בשר וחלב, בודאי אינו מצריכה יותר מזה בין חלב ובשר. הט"ז חולק על זה וסובר שצריך להמתין שש שעות.

בסיכום יש מחלוקת בבסיס של המנהג שלא לאכול בשר אחרי גבינה וחלב. הוזהר חושב שאין הבדל בין בשר ואחריו גבינה וההיפך. המהר"ם והמרדכי פוסקים שזה רק חומרא בגגל מעשה שקרה להמהר"ם. הרמ"א פוסק כמו שיטת המרדכי והמהר"ם ולא כמו הוזהר, ואז המנהג הוא רק בגבינה קשה ורק לשעה אחת ולא בכל מאכל חלב ולשש שעות.

אחינו הספרדים אינם פוסקים לגמרי כמו הרמ"א בענין זה וג"כ לא כמו הבית יוסף. כיון שהמחבר לא הביא את הדין הזה בשולחן ערוך, כמעט כל הפוסקים הספרדים חושבים שהמחבר השמיט הדין להלכה¹⁰, ומי שאין לו מנהג אינו צריך להמתין.

הערות

1. אין הבדל בלשון הגמרא בין המילה "גבינה" ו"חלב" בסוגיא זאת. אע"פ שיש אחרונים שמדייקים שיש הבדל זה לא פשוט. כמו שאין ראשון שמדייק שמוחר לאכול חלב, ולא גבינה, אחרי בשר — לפי שהמילה גבינה כינוי לכל מאכל חלב — כך אין הבדל בין גבינה ולחלב קודם בשר.
2. שיטת הרמ"א (שם) צריכה בירור. הרמ"א פסק שראוי להחמיר כמו שיטת רוב הראשונים ולשהות שש שעות, אבל הרמ"א פסק שאין למחות בידי מי ששהה רק שעה אחת.
3. המרדכי והרא"ש היו התלמידים המובהקים של המהר"ם מרוטנברג. החידוש הזה לא נמצא ברא"ש.
4. זה הנוסח במרדכי שם.
5. בנוסח פסקי המהר"ם.
6. אפשר לחלק במציאות בין חיה לעוף כי בשר חיה דומה לבשר בהמה במראה ומגע ואז אפשר שנמצא בין השיניים (ראה רש"י, חולין קה). "משום שהבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך טעמו" אבל זה לא הטעם של המהר"ם.
7. בענין קביעות ההלכה על פי הוזהר ראה אנציקלופדיה תלמודית "הלכה".
8. כמו האפשריות של המהר"ם.
9. ראה בפיסקי הפרי מגדים בכללים שההלכה כמו הדעה המקילה שהביא בשו"ע ביו"ד, ואנו מחמירים רק לפי כבוד התורה, זה מברר מדוע אנו מקילים במקום הפסד או צורך.
10. ראה יביע אומר, חלק ג, יו"ד ז' וכל הפוסקים שהוא מביא לחוק דבריו.